MSS No. 31 Subject

Name of MSS VIVAHA BRINDAVANI PATRE

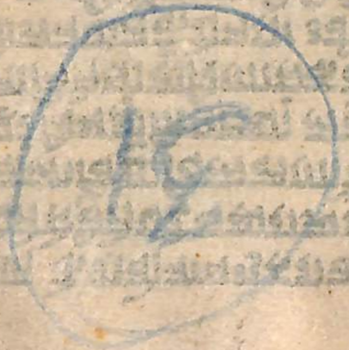
Author Not Available

Period N. A Folios

Script SANSKRIT Source

Missing Folios

विवाहवृन्दावन पत्रे ५२

अथप्रथमश्लोकव्याख्या केशवोनामगुरुराचार्यःपितावाजयतिकी॰ तीर्थानांप्रशस्तानामधिपःकर्तृत्वात्प्रकाशितत्वात्सर्वतीर्थ
मूर्त्तिः कुम्भद्विजरूपैःश्रितेसेवितेपदेयस्यराज्यमानात्स्यर्थःनसंत्यक्तावेलास्थितिःकालमर्यादायेनसःविहृतसदाचारइत्यर्थः
यस्मात्पर्यायमालब्धाकलाविद्यादिलक्षणायैस्तेस्वशिष्यभूताद्विजाधिपाब्राह्मणास्तेषांसमीलयादर्शनेनात्मयालब्धयाउर्व्या
उत्कृष्टायामुरोहर्षस्यपूर्वंविभर्त्तीतिसतया लक्ष्म्याःपत्युपनयात्पादिसम्हेरीशः यद्वालक्ष्मीनाम्नीमन्त्रननीतस्याईशःपतिःअ
खिलान्यनेकानिदानानितेषांवारिणासंकल्पोदकेनसततंसदाप्रक्लिन्नयाइतरासप्रक्लितिर्गंहस्भूमिर्यस्य घोषेणशास्त्राध
यनरवेणध्वस्तोमलोजनपातकंयेनसः उर्वीगुरुतरायाकृपातस्याःसिन्धुरिव अथसमुद्रपक्षे उरुकृपायुतःसिन्धुर्जयतिकी॰
तीर्थानामधिपोराजा कुम्भद्विमैनाकादिगिरिभिःश्रितमंगीकृतंपदंस्थानंयत्र नसंत्यक्तोलंघितावेलास्थितिस्तीरमर्यादाये
न पुनःयदित्यव्ययं पर्यायपर्यायमकालस्यपूर्णस्यद्विजाधिपस्यचंद्रस्यसमीलयादर्शनेनात्मउरुर्म्नु हर्षोयेनेहशोभवतितदा
पूर्वंविहृष्टजलप्रवाहंविभर्त्तीतितथाभवति लक्ष्याईशोजनकः अखिलैर्दानवारिभिर्देवैःसततंप्रक्लिन्नयाशोभनासमुद्धतिः
तिर्यस्य घोषेणस्वगर्जनेनध्वस्तोमलःपातकंयेनसुग्रीवसफलंजन्मयेवसंतिमहोदधौ अथस्यहनिघोषेणब्रह्महत्यावि
लीयते इतिपुराणे केशवःविष्णुपायनरूहमनवर्षीयोव २ अथविष्णुपक्षे केशवोनारायणोजयतिकी॰ गुरुरर्जनादीना
मुपदेष्टा तीर्थानामधिपःगंगादीनांतत्पदजन्यत्वात् कुम्भतिधरणीधरैशेषैःश्रितंपदंनिवासोयेनशेषशायी नसंत्यक्तावे
लायांसमुद्रतीरेद्वारकायांस्थितिर्येन यस्माद्विस्तोरेवपर्यायमालब्धापौर्यादिकलायेनसचासौद्विजानांपक्षिणामधिपो
गरुडस्तस्यस्ववाहनस्यसमीलयामायाउरुमद्रोगुरुहर्षस्यपूर्वंविभर्त्तीतिसः लक्ष्मीईशोभर्त्ता अखिलासमग्रादानवारिणा
गजगंडमदजलेनसंततंप्रक्लिन्नयाशमकृत्स्नावतारादौसप्रक्लितिर्गूढ़ोगणाभूमिर्यस्य घोषाणांव्रजवासिनंदादीनांध्व
स्तामलोयेन ३ कृपासिंधुर्दयासागरः ३ सर्पपक्षे केशारश्मयःप्रशस्ताविद्यंतेयस्यसकेशवःसर्पःकेशाद्व्यन्यत्स्यामि
तिप्रशंसायांमत्वर्थेवःजयतिकी॰ गुरुर्मयरोमकारीनांज्योतिषउपदेष्टा अनपवतीर्थानांपन्नगानामधिपःप्रवर्तकः

पहुतीर्थानांगंगादीनामधिपः स्नानसमयेतन्मंडलान्तरावाहनविधानात् कुम्भद्विरूदयाचलादिभिः श्रितंशृंगेषुधृतंप
देवविमिरूपंयस्यपद्माकुम्भतिस्तमेरौश्रितपदंयेनसः नसंन्यक्तवेलायाःकालस्यमातरादेःस्थितिःप्रवर्त्तननियमोये
न यस्मात्सूर्यात्सयामाःकलायेनसहिनाधिपश्चंडः तस्यसमीत्तयादर्शनेछयाग्रासाव्यामाश्चंडदर्शनलालसा
श्चकोरादयस्तेषांउरुमनुरूरं चन्द्रमंडलेस्वकिरणसमर्पणेनविभर्त्तीतिसतेजोलस्याईषाः अविलेदीनवारिभिर्
द्रादिभिःसततंप्रस्विण्यासेवितासयद्वितितिर्यस्य घोषेणवेदरवेणाध्वस्तोमलोयेन वेदपाठेप्रवर्त्तकः समर्थः उरु
कृपासिंधुःस्थावरजंगमजगदात्मतयाहृष्यादिहेतुतयाचदयासागरः इत्यगलोपादेवज्ञेः कृतमर्थचतुष्टयं
यद्यस्यास्यनिवन्यस्यग्रन्थारम्भेवरीयसः १॥

वि॰ टं॰ टी॰ ॐ श्रीगणेशाय नमः तीर्थानामधिपः कृपाञ्चितपदोः संत्यक्तवेलास्थितिर्यत्पर्याप्तकलाद्विजाधिपसमीक्षाक्षोभमत्तस्सरत्
लक्ष्मीशोऽखिलदानवारिसततश्रान्त्यस्त्यमप्रतितिर्योघध्वस्तमलो जयत्यरुः कृपासिन्धुर्गुरुः केशवः १ बध्नाति स्म विवाह
पूर्वकपटं वृन्दावनं केशवादित्यो यत्कुटिलोक्तियुक्तिबहुलं वक्षार्थगूढं पदैः हेलागम्यमनल्पदृष्टिसुधियां तन्नेत
रेषां तथा तस्मात्तद्विवृतिं विशेषसहितामारब्धुमत्युत्सुकः २ नानाकलागमपटुर्भुवि गीतकीर्तिः श्रीकेशवो
त्थतनयः कुरुते गणेशः टीकां भ्रमांधतमसापहरां विवाहवृन्दावनस्य करपीडनदीपिकाख्यां ३ अथ सकलाग
माचार्यवर्यो ज्योतिर्वित्कलावतंसो नेककलाकलापकुशलः श्रीकेशवार्कः कर्णाकटीरवादिग्रहगणितादिनिर्मा
यनिजसत्कविताविशेषचातुरीं दर्शयन्संहितास्कंधैकदेशभूतं विवाहपटलं चिकीर्षुर्निर्विघ्नग्रन्थसमाप्त्यादिफलक

श्रीशार्ङ्गिणः सृजतु वो नवसन्निवेशः क्लेशव्ययं चलचलन्नयनाचलश्रीः यत्राञ्चलग्रथनमङ्गलमाचचार
शृङ्गारहारमणिकौस्तुभरश्मिगुम्फः १ माश्रीनेंतत्राणं मंगलमाचरति श्रीशार्ङ्गिण इति अयतिविस्मरेतां सा श्रीः
शार्ङ्गं धनुरस्यास्तीति शार्ङ्गी तयोर्लक्ष्मीनारायणयोः स नवसन्निवेशः नवसंगमः सन्निवेशस्तु संस्थायां प्रवेशे संगमे
पि चेत्यभिधानात् वो युष्माकं क्लेशव्ययं कष्टनाशं सृजतु करोतु सन्निवेशमाति विशेषणद्वारेणाह चलचलदिति
चलौ च तौ चलंतौ च चलचलंतः संमुखगत्वा परावर्तमानानयनानामंचलाः प्रांतास्तेषां श्रीः शोभा यस्मिन्स तथा सम्प
सातविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभावः लज्जाकुलतया सानुरागपरस्परावलोकनेन नयनाचलैरेव युक्त सकः यत्र सन्नि
वेशे शृङ्गारहारस्य मणिः कौस्तुभश्च तयो रश्मीनां गुम्फो ग्रथनं अंचलयोर्वस्त्रयोर्ग्रथनमेव मंगलं तदाचचार विवाह
समये वरवध्वोः परस्परं वस्त्राञ्चलग्रथनं मंगलत्वेन क्रियत इति शिष्टाचारः तदत्र श्रियः शृङ्गारहारमणेः शार्ङ्गिणः कौस्तुभमणेश्च

अथ सर्वकार्येषु नारदादिभिः प्रथममुद्दिष्टत्वात् संवत्सरशुद्धेः प्राधान्यं तत्रापि नवांशशुद्धेः उदयमप्यशुद्धं भस्म हुतमिति प्रवदंतीति स्मृतः तस्मा

वि॰ बुद्धी॰ २ द्विराशेषत्वम् अशुद्धिमादौ विचार्य कार्यं शुभमाह। तत्रापि लग्नशुद्धिरेव प्राधान्यात् प्रथममभिधेया सा प्युक्तनव तत्रोमेवेति त्रि

भनुतत्त्वाणि तत्त्वसंयोगेन शुभसौरमासाख्याह अलेति वेत्तुषस्य अवाणि रोहिणी मृगनक्षत्राणि अनुराधादीनि श्रमिष्टानि करोहस्तः

तेषां समाहारः एकवद्भावः क्लीवत्वं च मघास्वात्योत्तमेन प्रथमे कादशेन लग्नोन्मकोणगाः शुद्धे दूषणो वसमाणपापवेधा

हरिणीः दिदोषरहितस्तदाम्रगीहृष्णाम्रगजातिः स्त्रीसंगीनस्याहगिवहस्पासंतानस्तां साकरग्रहे विवाहे मंगलकृत्स्यात् वसतिचम

रददूषणाभूषणोतिक्रूरवेधादिदोषेत्वशुभफलं वसति किंचरवेरिति षण्णां समाहारः षड्गृहीरमीनामीनरहिता

रथ॰ मकरकुंभमेषमिथुनस्थो केविवाहे मंगलकृदित्यर्थः ३ अथ पूर्वाफाल्गुनीपुष्यौ केचिदुक्तौ तन्मतनिरासायाह प्राचे

भुवानुराधामृगमूलरेवती करमघास्वातिरदूषणोगणाः रवैरमीनामकरादिषड्गृहीकरग्रहे मंगलकृत्स्मृतीदृशां ३

प्राचेतसः प्राह शिवं भगर्त्ते सीतात तद्दूढानसुखसिषेवे पुष्यस्तु पुष्यत्यतिकाममेव प्रजापते रापस शापमस्मिन् ४ ॥

वाल्मीकिः तसइति उपजातिः प्रकृष्टं चेतो यस्यासौ प्रचेतास्तस्यापत्यं प्राचेतसो मुनिविशेषः स भगर्त्ते पूर्वाफाल्गुनीनक्षत्रे शिवं शुभ

मस्मिन् विवाहे यन्नाह तस्मिन्नक्षत्रे ऊढा परिणीता सीता सुखं न सिषेवे मे वितवती वनवासरक्तोपहरणादिकं दुःखमेव

प्रायातो गर्गनारदशौनकादिभिरनुक्तत्वादनादरणीयमिति भावः ननु विवाहे भगर्त्ते विधायक स्य मुनिवचनस्य तर्हि का

गतिरिति चेत्सीताप्राग्गुणविषयत्वेनेति गमय पुष्यस्तु कामं मदनमति पुष्यति नितरां वर्द्धयति एवं कारणादस्मिन् विवाह

विषये स पुष्यः प्रजापते ब्रह्मणः सकाशाच्छापमापप्राप्तवान् पुष्णाति कार्याणीति पुष्यः कप्रत्ययो निपातः ब्रह्मणः किल

विवाहः पुष्ये भूतः अनंतरं शंभुविवाहे होमसमये पार्वतीसौंदर्यदर्शनात् चलितचेतसो ब्रह्मणः परिहितवस्त्रे तस्मात्

वीर्यस्य हस्तद्वयेन परामृष्टस्य तत्तन्मध्यस्थितकणसहस्रेभ्यो ऽगुष्ठपरिमाणाः षष्टिसाहस्रं वालखिल्या मुनयो भवन्निति

स्फारो बहलः स्फुरन्स्फुरन्समरोयः परिमलो विशेषार्थस्तेनाढ्यं सम्यक् फलं तत्तज्ज्ञानं यत्र तत्त्वनमपि परिमलेन फलेस्फुपूर्णं भवतीति टीकांतरं = १

न्मोत्संरश्मिमयूखेनप्रागेवनिष्पन्नमितिभावः अत्रमंगलार्थंगणादिदोषनिरासार्थंचादौश्रीशब्दप्रयोगः तदुक्तम् देवता वाचकाः शब्दायेचभद्रादिवाचकाः तेसर्वेनैवनिंद्याःस्युर्लिपितोगणितोपिचेति यथाश्रियःकुरूणामधिपस्यपालिनीमि त्यादौ वसन्ततिलकवृत्तम् ॥ अथास्यग्रंथस्यार्षमूलत्वेनप्रामाण्यंप्राचीनग्रंथेभ्योवैशिष्ट्यंचद्योतयन्ननुबध्नचतु ष्टयंचसूचयंश्चिकीर्षितंवसंततिलकेनप्रतिजानीते संवर्गेति अहंविवाहवृंदावनंनामग्रंथंविरचयामिविवाहः स्त्री पुरुषसमागमलक्षणस्तदर्थंवृंदावनमिवकृष्णोहितत्रगोपीभिःसहपरस्परपाणिधारणपूर्वकंरासक्रीडादिकंकृत ॥ १ ॥ वान् यद्वाविवाहानांवृंदंसमूहंभवतीतितथा अत्रहिसम्यक्सदसत्फलनिरूपणेनासत्समयमुत्सृज्यसत्समये विवाहकरणेपुत्राद्यभिवृद्धिर्दत्तायुक्तमस्यग्रंथस्यविवाहवृंदावनत्वं कीदृशंस्फारत्स्फुरन्परिमलाढ्यफलंस्फारंति

संवर्गगर्गभृगुभागुरिरैभ्यगीर्भ्यः सारंवराहमिहिरादिमतानुसारं स्फारस्फुरत्परिमलाढ्यफलंविवाहवृंदावनं विरचयामिविचार्य

विस्तृतानिस्फुरंतिविकासमानानिपरिगतोमलःपरिमलोदोषाभावःकुगतिप्रादयश्चेतितत्पुरु षः तेनाढ्यानितत्तज्ञादीनांफलानियस्मिन् तथाविचारेणनानामुनिवाक्यानांसर्वपक्षसिद्धांतसारासारविचारेणार्थं किंकृत्वागर्गादीनांगिरोवचनानिताभ्यएकदेशीयादिवाक्यपरित्यागेनसर्वसंमतमतस्वीकारात्मकंसारंसंवर्ग्यमेल यित्वानकेवलंस्वमतेनैवसारंसंवर्ग्यकिंतुवराहमिहिरादिमतानुसारं आदिनाललल्लश्रीपतिश्रीधरनारदादीनांग्रहणंते षांमतमनुसरतीतितथातंगर्गादिवाक्यानांसारासारपर्यालोचनयावराहादिमतेनसारंसंचीयग्रंथंविरचयामीत्यर्थः अ नेनगर्गादिमुनिवाक्यमूलत्वेनप्रामाण्यंस्फारदित्यादिविशेषणेनेतरग्रंथेभ्योवैशिष्ट्यंचस्वग्रंथस्यद्योतितं अत्रनन्तत्रस्युर्हि कालमीमांसामेलकनवांशविचारादिविषयः प्रतिपाद्यप्रतिपादकभावसंबंधः सदसत्फलज्ञानेनशुभाशुभनिरूपणं।

वि.चू.टी.
१९

तावुभाविति अभिधानं च पतोरवीपरोऽशुक्लकृष्णो मासस्तत्ताबुभाविति अतएवसिद्धांतेप्युक्तम् मासस्तयाचतिथयस्तद्वि
ज्ञेयमानादिति अतः सौरादीमासप्रयोगेगौणत्वन्याय्योजनीयः अस्माकंसिद्धांतः तर्हिरवेरवेस्मादिणमुत्तरायणमितिविवा
हेसौरमासाः कथमुक्ताः नाषाढ प्रभृतिचतुष्टयेविवाहः इत्यनेनचांद्रमासाएवांतरउक्ताः १ अनयोर्विरोधेसतिसयुक्तिकं
निर्णयंवक्तुं पूर्वपक्षमाह नेष्टइति सुंदरीणामुपयामेविवाहे मृगयुजिमकरगेरवौपौषोनेष्टः मकरगार्कस्यशुभत्वे
ऽप्यशुभपौषयोगात्सनेष्टइतिभावः ननुविपरीतंकुतोनस्यादित्यत्राह इतरइति प्रवीणैः पंडितमन्येर्मृगयुजिरवौपौष
श्चेदाद्दृतः मकरगतार्कस्यशुभत्वात् तदाचैत्रोप्यजसहचरेमेषगेभास्करेसतिचारुःशुभःस्यान्नचैवमस्ति किंचास्यप्रवि

नेष्टः पौषेमृगयुजिरवावाद्दृतश्चेत्प्रवीणैस्त्रीकृष्णोत्रोप्यजसहचरेभास्करेसुंदरीणां मांऽव्याद्यैःस्मृतशुभफलस्यास्य
किंनोपयामेमीनोपिस्यादपिकृतफलःफाल्गुणस्यप्रसंगात् २ कृष्णोनिंद्योयदिफाल्गुनेस्यान्मेषस्तुवैशाखगतो
ननिंद्यः मध्याश्रितौद्वावपिवर्जनीयाविस्यादिवाचामियमेवयुक्तिः ३ ॥
इत्यस्यफाल्गुणस्यमांडव्याद्यैःस्मृतशुभफल
स्यप्रसंगाद्योगात्मीनोमीनगतार्कोप्यविकृतफलोयथावत्फलः किंनस्यादपितुविकृतफलएवशुभफलफाल्गुणयो
गाद्दुष्टोपिमीनोऽदुष्टफलएवेतिभावः नचाप्येवमस्ति एवंसौरप्राधान्यस्वीकर्तॄणांरनिष्टद्वयं २ एवंसतिसिद्धांतमाह कृष्णइति
यदिफाल्गुनेकृष्णोमीनगतार्कस्तदाननिंद्यः चांद्रस्यमुख्यत्वात् एतत्प्रसंगेनव्रतुर्थेऽपिनिर्णयमाह मेषइति मेषोमेष
गतार्कोयदिवैशाखगतस्तदाननिंद्यः मेषगेर्केव्रतेनहीशुक्लेरशुभस्यमेषस्यशुभवैशाखयोगाच्छुभत्वमितिभावः प्रकृतमा
ह मध्याश्रिताविति मध्याश्रितौचैत्रगौमीनमेषगतार्कावपिवर्ज्यौचैत्रदोषात् मीनोहिस्वरूपतएवाशुभोमेषस्तुचैत्रयोगा

त्तिचाऽस्यमुख्यत्वादिति सर्वत्रहेतुः इत्यादिवाक्यं
एवमुक्तवतामृषीणांयुक्तिरियमुक्तैवेत्यर्थः ३ ॥

१८

अथ मासगोचराध्यायः तत्रादौ सौरचांद्रमासयोर्विचारमाह चैत्र इति मेषसंक्रांता यतश्चैत्रे मासे शुक्लप्रतिपदि तिथौ रविवारे
सर्वैर्गगनगतिभिर्ग्रहैर्मेषादौ स्थितैर्भूर्भुवः स्वः प्रवृत्तिरासीत् भूर्भुवः स्वरित्यव्ययानि क्रमेण लोकत्रयवाचकानि तथा चो
क्तं भूर्लोकाख्यो दक्षिणो व्यक्तदेशान्नस्मात्सौम्यो यं भुवः स्वश्च मेरुरिति अतः पृथ्वीपतलोकत्रयाधिष्ठितास्तेषां लोकानां प्र
वृत्तिः प्रथमनिर्माणं सृष्टा भचक्रं कमलोद्भवेनेति लंकानगर्यामुदयाच्च भानोरिति यदुक्तं तत्पौषमासे मृगाश्च खग
ते मकरादिस्थिते भास्वति भास्करेनासीत् तस्मात्परिणायनविधाविंद्रमासश्चांद्रमासः श्रेयान् श्रेष्ठ उक्तः अयं भावः लो
कायालिति जगतयोर्मेषादिस्थितचंद्रार्कयोः किल लोकत्रयस्य युगपत्प्रवृत्तिः तत्र चंद्रार्कयोः समकालत्वाच्चांद्र
मासादिः स एव मेषगतार्कत्वात्स एव चैत्रमासः तदानीमादित्यस्यैव होरा अतोर्कवार इत्यादि सर्वं पौषमकरादिस्थि
चैत्रमासि प्रतिपदि तिथौ वासरेर्कस्य सर्वैर्मेषादिस्थैर्गगनगतिभिर्भूर्भुवः स्वः प्रवृत्तिः एवं पौषे मृगाश्च खगते भा
स्वति स्यान्न वासावुक्तः श्रेयान्परिणायविधाविंद्रमासोस्ति तस्मात् ॥१॥ ते र्कनक्षत्रेयतः सौरवर्षमासादेः प्रवृत्तिः सं
हिताकारैर्मकरादिरेव स्वीकृता उक्तं च मृगादिराशिद्वयभानुभोगादित्यादि अतश्चांद्र एव मुख्य इति ग्रंथकर्तोक्तिः तेन
चैत्रादेः प्रवृत्तिकाले चांद्रदिनवर्षादेरपि प्रवृत्तिः तस्यापि मुख्यत्वं कथं न वक्तव्यं तस्मात् न यापुनश्चांद्रमासस्य श्रेष्ठ
त्वं वक्तुमनुचितं किंच युक्तं तत्र संहितागमबलान्नद्र्युत्पतेन नक्षत्रेण युक्तः कालः सास्मिन्पौर्णमासीति संज्ञायामिति
च पाणिनेरनुशासनात्पौषः पौषीत्यादिका संज्ञा सौरादौ नोपपद्यते तस्माच्चांद्रमास एव मुख्य इति अतएव नारदोपि
यस्मिन्मासे पौर्णमासी येन धिष्ण्येन संयुता तन्नक्षत्राह्वयो मासः पौर्णमासी तदाह्वया तस्य सौम्य शुक्ल कृष्णात्पौदे वपिश्चाच

गतीति यस्य चोरो वत्संघ्रदनादिनालिप्तमितंगात्रं ग्रैवमेवसुखं भवति यस्य च मुखे एकनिष्ठांगुष्ठो विहाय मध्यमालिहांगुलयः
परस्परकुत्तिसंलग्ना न समाविशंतीति मरिष्यतोहि मुखेन्दूनं संकुचितं भवति यस्य वोदके स्नातस्य मस्तके यूमं शिरवास्यात् य।
स्य वा मृत्तिफलधान्यादिना रिक्तं चंचुः काकरूपेण दिनिवसति ६ नाकीर्णीति यस्यांगुल्यादिना हृतकर्णरंध्रः स्वांतवर्तिनं स्वा
भाविकं घोषं न स्पृणुयात् यो वा सुभुक्तोपितृप्तिं न याति यस्य सुश्रीरपि विनैव रोगचिंताभयादिनिमित्तं निःश्रीर्भवति यस्य कु
शोपि विना पुष्टिहेतुमतिस्थूलो जायते ७ यस्य ज्वरादिहेतुं विना रूपलंभस्तयति यस्य भस्मकादिव्याधिं विना बहुभुक्ति
भवति यस्य सदसत्प्रवृत्तिविषये तीतसात्म्यस्य कः स्वभावः सत्प्रवृत्तिस्वभावो मतिप्रवर्तते तामसत्प्रवृत्तिस्वभावस्य सती
त्रः पुरः सुष्यतीति यस्य चाई नमंतीति हांगुलयस्य वक्रे स्नातस्य मस्तकेपि पूर्ववल्ली निलीयते रिक्तं मुखं खगो वा ६
नाकीर्णं कर्णः श्रुणुयाच्च घोषं यो वा सुभुक्तोपि न तृप्तिं न दत्ते निःश्रीः कस्मात्तनरो च सुश्रीः कृशः स्थवीयान्नपि
यो ह्यकस्मात् ७ अतीव तृष्णा बहु वा न हेतोरतीतसात्म्यः सदसत्स्वभावौ ध्रुवं गुलिक्रांतविलोचनां तोन मेचकं
चंडकमीलते यः ८ मध्ये ललाटमणिबंधधारी नवालिका न पश्यति यः कलावी अहेतुकं यः प्रावर्णं विगा
त्रः सर्वत्र सीमंतितमूर्द्धजो वा ९ ॥ति यस्यांगुलिभ्यां क्रांतौ निपीडितौ विलोचनांतौ नेत्रप्रांतौ येन समेचकं
मायूरपत्रनिभं चंडकं खद्योतायमानं स्वान्नभवसिद्धं न लेते ८ मध्येति मध्ये ललाटमिति पाठे मध्ये घृष्टा वेत्य व्य
यीभावः यः ललाटस्य मध्ये मणिबंधपद्धत्वालिकाकृष्णा कलावीं न पश्यति तलहस्ताधस्तत्संधिर्मणिबंधः त
द्यो हस्तभागः कलावी स्त्रीणां करभूषणं स्यात् यस्याहेतुकमकारणं प्रावर्णं अगंधः स्वगंधो येषां तानि स्रावर्णं गंधीनि
तानि च तानि गात्राणि यस्य स तथा यो वा सर्वत्र सीमंतिताः संजात सीमंताः मूर्द्धजाः केशा यस्य स तथा सीमंतः स्त्री

५९

एवमनेके शुभफलाध्यस्तत्समाधानमाह प्रागिति पूर्वजन्मनि यदुपार्जितं सदसत्कर्म तत्प्राक्कर्मेत्युच्यते तद्दैवं दैवं यच्चैहि
कं कर्म तत्प्रयत्नः पौरुषं चोच्यते प्राक्कर्मणः शोषाय तत्प्रायपोषाय पुरुषैर्विधीयमानं कर्म समर्थं भवति किंवत् सलिला
दिवत् जलाग्निभूमीसंस्कारवत् यथा बीजं जलादिसंस्कारसंस्कृतं मदुदेति वर्द्धते चान्यथा तु लीयते तथा प्राक्कर्मबीजं
मैहि[illegible]केन यत्नेन वर्द्धतेन्यथा लीयते तस्मात्सदाचारवता श्रुतिस्मृत्याद्युदिताचरणनिष्ठेन कदापि न हानिः प्रस
दपि कर्मफलं सतां प्रयत्नेन निवार्यते ततो निमित्तलक्षणशाकुनादयोप्यवश्यमन्वेष्याः ३ केचित्प्राक्कर्मैव फलदमि
ति मन्यन्ते तन्मतं निरस्यति फलेदिति विपरीताख्यानकी प्रागभवं प्राक्तनं कर्मैव चेत्फलेत्प्रयत्नः तदा यदवश्यं भावि तत्

प्राक्कर्मबीजं सलिलानलोर्वीसंस्कारवत्कर्म विधीयमानं शोषाय पोषाय च तस्मात् तस्मात्सदा सदाचारवतां न हा
निः ३ फलेद्यदि प्राक्तनमेव तत्किं कृष्याद्युपायेषु परः प्रयत्नः श्रुतिः स्मृतिश्चापि नृणां निषेधविध्यात्मके कर्मणि
किं निषण्णा ४ छायां वियोर्न ध्रुवमत्र मालामालोकयेद्यो न च मातृचक्रं खिड्पदं यस्य च कर्दमादौ कफस्तु तो।
मज्जति वो बुद्बुदे वी ५ ॥ छ्वतस्वेत्याशया सर्वजनैः कृष्यादिषु न यतनीयं यतंते चातः प्रयत्नविरुद्धं तद्दिव्यर्थः आ

गमविरोधमप्याह श्रुतिरिति नृणां निषेधविधिरूपे कर्मणि श्रुतिः स्मृतिश्चापि किं निषण्णा आत्मानं सततं रक्षेदित्यादि
नवृत्तमारोहेन्न कूपमवेक्षेत न चाश्नीयान्न दीनं तरेन्न संशयमध्यापद्येते त्याद्याश्वलायनादिकल्पानां स्त्रीकामः पुष्टिकामो
वा ग्रहयज्ञं समाचरेदित्यादि याज्ञवल्क्यादिस्मृतीनां च चिकित्सादिशास्त्रस्य च वैयर्थ्यप्रसंगः स्यादित्यर्थः अतो यदुक्तं
तत्सम्यक् ४ अथ प्रकृते तत्र तावत्स्वस्यारिष्टान्याह श्लोकसप्तकेन छायामिति अत्र मंडलं न दृश्येत यत्र सर्वत्र।
तत्त्वयः अग्रे केयः वियोः छायां कलंकेन नालोकयेत् ध्रुवं न तत्र मालां च मातृचक्रं च तारामंडलात्मकं नालोकयेत यस्य

त्वादित्वन् तादृशो मृदुस्वरूपगीतो यस्य सः नात्यलोमगुरुः पार्ष्णिर्यस्य सनाकादित्वान्नलोपः पार्ष्णिर्गुल्फयोरधः प्रदेशः
तदुक्तं धीघुटिके गुल्फौ पुमान्पार्ष्णिरधस्तयोरिति कोशात् मनसा गभीरो गंभीरः प्रकृत्यादिभ्यश्चेति तृतीया धीरः।
निःसंशयजाता उत्पन्ना वर्द्धमाना कार्यारंभेषु रुचिः प्रीतिर्यस्य प्रशस्तयशोवान् प्रशंसायां मतुवर्थे विनिः १२ स्निग्धाः सु
स्निग्धाः ईक्षणे नेत्रे त्वक् त्वचा दंताश्च केशाश्च यस्य सौ तथा युवा मध्यवयाः सुवासा निर्मलांबरः परिवीतमतिसु
वृतं चेष्टितं देहेंगितं यस्य स्त्रियमुखमिव मुखं यस्य सा निष्प्रभा कांतिहीना शांतान् उग्रा मूर्त्तिर्यस्य अतिकृष्णे ईक्षणयोर्ने
त्रयोस्तारके कनीनिके यस्य सः ईदृशो न भवति औचित्येति औचित्येन चरति प्रवर्त्तते यद्वा उचितमेवौचित्यं चरितुं क

स्निग्धेक्षणत्वङ्नखदंतकेशो युवा सुवासाः परिवीतचेष्टः नस्त्रीमुखो निष्प्रभशांतमूर्त्तिर्न चातिकृष्णेक्षण
तारको वा २४ औचित्यचारी सुचिरेंगितज्ञो विस्तीर्णहस्ताननबाहुवक्षाः सर्वोपि सत्वाकृतिमान्कुली
नः कन्याप्रदानाय नरो निरोगी २५ ॥

मं शीलं यस्य सः सुचिरं निंदितः ज्ञः इंगितं परचेष्टितं जानातीति सः विशालं विस्तीर्णं हस्तावाननं बाहू वक्षश्च
यस्य सुख्येलक्षणमाह सर्वोपीति एभिर्लक्षणैः संपन्नोपि सर्वो नरः सत्वाकृतिमान् सत्वं धैर्यमाकृतिर्भद्रा
कारस्तद्वान् यद्वा सात्विकप्रकृतिमान् कुलीनः सत्कुलप्रभूतः नरोगी व्याधिहीन एतादृशो नरः कन्या
प्रदानाय योग्य इति भावः २५ ॥

अपीति यो वा शरीरात् क्षरंति गलंति रोमाणि नखानि यस्य स तथा यो वा सद्यः स्रवदश्रुविभ्रं चक्षामं लोचनं यस्य स तथा
यो वा भ्रमात् भूतपिशाचादिकं सत्वं निरीक्षते यो वा शिथिलीभूतनासिकालोचनकर्णः स्यात् १७ भ्रातिप्यमाण इति यो
वा स्वप्नमध्ये गर्दभादौ याने धिक्कृत आरूढो दक्षिणादिशं क्षिप्यमाणः प्रेर्यमाणः प्रबुध्यते आर्या ज्ञातारः कुमार्याः प्र
दानाय न तु गृह्णीरन् तत्र कारणमाह नेदिष्टेति नेदिष्टो तिसमीपो दिष्टांतः प्रलयो यस्यासौ तथा अंतिकबाढयोर्नेद
साधाविति नेदादेशः दिष्टांतः प्रलयो मृत्युरस्य मरः अर्थाद्देवं विधामासन्नमृत्युं कुमारीवरो पि न गृह्णीयात् ११ अथ छा
यालक्षणे नारिष्टफलमाह छायामिति निश्चलः स्थिरो नेत्रयोः पातो यस्यासौ तथा सन् क्षणमात्रे स्वछायां निरीक्ष

अपि क्षरद्रोमनखः शरीरात्सद्यः स्रवच्छ्रामविलोचनो वा निरीक्षते सत्वममानुषं यः शिथिलनासानयनश्रु
तिर्वा १० भ्रातिप्यमाणो दिशि दक्षिणस्यां जागर्ति याने धिकृतः खरादौ नेदिष्टदिष्टांतममुं कुमार्या नार्थीः प्रदा।
नाय वरे गृह्णीरन् ११ छायां निरीक्ष्य क्षणमंतरिक्षे पश्यन्नयो निश्चलनेत्रपातः शुभ्राभ्रसच्छायमिह स्वकायाप
श्येत्स नश्येद्धि कृतौ विकारः १२ प्रदक्षिणावर्तशरीररोमा गृहस्वनः फेनिलमूत्रपातः अस्वल्पपार्ष्णिर्मनसाग्रमी
रोधीरोन्नतांसमरु विर्यशस्वी १३ ॥ ततः क्षणमंतरिक्षं पश्यन् स्वकायं स्वदेहं शुभ्राभ्राणि सितमेघास्तैः समाना छाया
कांतिर्यस्यासौ तं न यः पश्येत् स नश्येत् निश्चयेन किं चेह स्वकाये विकृतो दृष्टो यो सत्या विकारः स्यात् यस्मा गस्य यथा वि।
कारो दृष्टस्तस्य तथा विकारः स्यादित्यर्थः १२ अथ श्लोकत्रयेण शुभसल्लक्षणान्याह प्रदक्षिणेति प्रदक्षिणं सव्य।
मावर्तः परिभ्रमो येषां तानि शरीरे रोमाणि यस्य गृहस्य स्वनः इव गंभीरः स्वनो यस्य फेनो विद्यते यस्मिंस्तत्र सो फेनिलः कनादि

रा. स. टी.

अथमन्यां२ युरतिविस्तीर्णासाप्रचंडान्सुग्रा याचहसितेकपोलकूपागंडगर्त्तासाऽश्लीलाडुराचारा याकूर्मोदरीकच्छपस
मजठरासाऽःखदरीडुखगेहेडुरात्माऽःस्वभावाचभवति १८ एवंवरवध्वोःसर्वदेहलक्षणमभिधायाथहस्तचरणग
तरेखालक्षणमाह रेखाभिरित्यादिसप्तश्लोकाः अंगुष्ठतलेहस्तांगुष्ठमूलाधःस्थिताभीरेखाभिर्विपुलाल्पका
भिःक्रमेणपुंस्त्रीप्रसूतिर्वाच्या यावंत्योविपुलारेखास्तावंतःपुत्राःयावंत्यःकृशास्तावंत्यःकन्याइत्यर्थः अमूभिरे
खाभिरछिन्नाभिरखंडिताभिरभिन्नाभिरन्यरेखाऽसंमिश्रिताभिरायुरखंडंतदन्याभिःछिन्नभिन्नाभिरायुःखंडं यारे

रेखाभिरंगुष्ठतलेगनानांपुंस्त्रीप्रसूतिर्विपुलाल्पकाभिः अछिन्नभिन्नाभिरखंडमायुःखंडंतदन्याभिरमूभि
रस्याः १८ [illegible]ष्ठतलेहस्तांगुष्ठमूलाधःस्थिताभीरेखाभिर्विपुलाल्पकाभिः एकातिर्यक्तर्जनीयातिरेखा
तर्जन्यंगुष्ठांतरालेतदन्या तेद्वेस्यातामायुरैश्वर्यरेखेतत्सौदर्यसुंदरत्वंतयोःस्यात् २० एश्वर्यरेखाशिखरेणम
लाघुनक्रियासापितृवंशरेखा नीरंध्रंवंधागरहबंधनायवल्लीयसीवंशविवर्द्धनाय २१॥ रेखाअछिन्नास्तदपत्यं

ष्टणांपुर्याभ्रछिन्नास्तदपत्यमस्यायुरित्यर्थः १९ एकेति तर्जनीप्रतितिर्यग्यातितदन्याचतर्जन्यंगुष्ठयोरंतराले।
स्थितातेद्वेक्रमेणायुरैश्वर्यरेखेस्यातांतयोरेखयोरक्षतगंभीरेतिवक्ष्यमाणसौंदर्यसतितयोरायुरैश्वर्ययोःसुंदरत्वंस्या
त् २० ऐश्वर्येति यारेखामूलान्मणिबंधान्निर्गतापेश्वर्यरेखायाःशिखरेणाग्रेणपुनक्रियोगमेतिसापितृवंशरेखाभवति
नाहृशंपितृवंशेफलंवाच्यं किंचसेवनीरंध्रंवंधारंध्रेणछिद्रेणवंधेनरेखांतरकृतप्रतिघातेनचरहितागृहबंधनायग्र.

अथ वर्ज्यलक्षणान्याह प्रमश्रुश्यामेति प्रमश्रुभिः श्यामा श्मश्रुलतया युक्ता वोष्ठौ यस्याः सा नासिकोदरेति ङीप् करौ च चरणौ
च करचरणं पृथुविस्तीर्णं करचरणं यस्याः सा ह्रस्वाग्रलंबा लंबाग्रा अग्रे केशा यस्याः अङ्गुली पो विकल्पेनात्र ङीप् भ्रुवे भी
वा श्रोवं ते महीनानिः शोच रोमाणि संति येषु ताहशानि श्रमाणि यस्याः सा रोमादेः पाशतिमत्वर्थे पाः अंगगात्रकंठेभ्य
इति ङीप् कृशाल्पस्थुः कुटिला वक्रा चलेत्यस्थिरा क्रूरोग्रा सक्तं ग्रासकपरा दृष्टिर्यस्याः सा वामा अदक्षिणा आवर्त्ता
रोमवलयो यस्याः सा विशालं विस्तीर्णं मुन्नतमुच्चं विकटं विसहृशं नटतीन्त्यंतीभ्रुवौ यत्र तल्ललाटं मस्तकं यस्याः सा श्र

प्रमश्रुश्यामोन्नतोष्ठी पृथुकरचरणा ह्रस्वलंबाग्रकेशाति शोचा रोमशांगी कृशा कुटिलचलक्रूरसक्तमदृष्टिः ८
वामावर्ता विशालोन्नतविकटनटद्भ्रूललाटा स्पृशंती नोर्वीमित्यांगुलिभ्यामनियतबहुभुग्देहिनी गेहिनी रुक् ९
याः स्फिग्ललाटोदरलंबिनी स्यात्सा कांतकांतानुजतातहंत्री दुःस्यात्यतिं स्वल्पनितंबगुह्या नितंबिनी दीर्घगलांकु
लघ्री १० निःस्वाति कृत्वा धमनो पुंश्चली प्रायेण तत्र जाति इदृश्यु अंचेडा कपोलकूपा हसिते व्यशीला कृमोदरी इं स्वकी
यांगुलिभ्यां चरणकनिष्ठिकाभ्यां गमनकाल उर्वीं नस्पृशंती अनियतं वारसंख्यारहितं बहुभुनक्तीति सा गेहिनी वधूर्दे
हिनी मूर्त्तिमती लक्ष्मीप्यर्थिर्वर्त्तते ११ किंचयेति यानितंविनी स्त्री स्फिग्भ्यां कटिप्रोथाभ्यां ललाटेनोदरेण च लंबते सा क
मेण कांतं कांतानुजं कांततातं च हंतीति ताहृग्भवति अयमर्थः दीर्घस्फिक् पतिघ्री दीर्घललाटा देवरघ्री दीर्घोदरी
श्वशुरहंत्रीति या स्वल्पनितंबगुह्या सा पतिं दुःखाद्दिरूणाहि नितंवः कटिपश्चिमभागः गुह्यं योनिः या च दीर्घगला लंबकंठी
सा कुलघ्री भर्तृकुलघातिनी स्यात् १२ निःस्वेति या पुंश्चली स्त्री धमनी शिरायामतिकृत्वा अतिकृशा सा निःस्वा दरिद्रा या च त

वि॰वृ॰टी॰
४८

अथकेरेचरेखावाराजचिह्नान्याह सरोजेति त्रिविशेषणैः सरोजंकमलंश्रीवृक्षोविल्वःध्वजःकेतुःगजोहस्तीतिमिर्मत्स्यःस्तं
भकलशौख्यातौस्त्रकमालाश्रादर्शोदर्पणंक्षत्रमातपत्रंअंकुशःसृणिःकुलिशंवज्रंभृंगारःकरकःगिरिःपर्वतःरथः।
स्यंदनंअश्वोहयः श्रीवत्सोविष्णुवक्षसिरोमावर्तदक्षिणावर्त्तः तदुपचारात्प्रदक्षिणावर्तमात्रंगृह्यतेव्यजनंतालंयवो
धान्यविशेषः यूपोयज्ञस्तंभः इत्यादिभिश्चिह्नैःपदपाणिप्रणयिभिःकरगैःपादगैर्वानरानार्यश्चराज्यंदधाति २५ अथ
मुख्यलक्षणमाह अचिंतमिति इयोक्तायादिवचनमचिंतमिष्टंमनोज्ञंस्यात् मनउक्ततेनाल्पविषयेप्रवृत्तिमत् व
पुःशरीरंदृग्भ्यांनेत्राभ्यांनिर्विशेषमधिकंसुखदंमतिर्बुद्धिरपराङ्मुखीपातकात्पराङ्मुखानतदन्यतरयोषितांवापरैर्ल
सरोजश्रीवृक्षध्वजगजतिमिस्तंभकलशास्रगादर्शछत्रांकुशकुलिशभृंगारगिरिभिः रथाश्वश्रीवत्सव्यजनयवयू
पप्रभृतिभिर्नरानार्योराज्यंदधतिपदपाणिप्रणयिभिः २५ अचिंतवचनमत्यल्पमनोनिर्विशेषसुखदंदृशावपुःअलि
वेदृग्यपराङ्मुखीमतिर्लक्षणैःकिमपरैर्नयोषितां २६ वरस्यकन्यावरणेवरेण्योऽङ्गैर्विधेयोदक्षिणचेष्टितश्च अदक्षिणा
चेष्टितमिष्टमाहुस्तयोःकुमारीवरणायाहरंचेत् २७ शुनोगतिर्दक्षिणेष्टाकुमारीयत्रकांक्षिणी अदक्षिणायत्रततश्चवरा
लक्षणैःकिंनकिमपिप्रयोजनमितिभावः इतिसामुद्रिकलक्षणानि अथनिमित्तानि तत्रवरणकालेपक्षिचेष्टितमाह वरस्ये
ति यदावरःकन्यांवरीतुमिच्छति तस्मिन्कालेयःकोपि पुंलिंगःपक्षीदक्षिणचेष्टितोदक्षिणगोकंडूयनकंपनादिचेष्टि
तमात्तस्तुतेस्यवरेण्योतिश्रेष्ठःस्यात् कथ्वडुर्गैवडुगोक्ष्मसचटिकास्त्रीलिंगपक्षिणुडुर्गोपिदक्षिणचेष्टिताशुभेत्यर्थः अथ
कुमारीवेदहरंवरणायानयतयोः पुंलिंगपक्षिङ्गीयोरदक्षिणंवामांगचेष्टितमिष्टमाहुः २८ अथश्वचेष्टितमाह शुनइति यत्र
कुमारीकांक्षिणीवरंवरीतुमिच्छति तत्रशुनःश्वानकस्यदक्षिणास्वकायदक्षिणभागेगतिरिष्टाशुभा यदावरपक्षा

४८

कनिष्ठकेति जीवितमायुः कनिष्ठिकायाः रेखयोर्मध्ये करभप्रदेशे स्थिता मिथोन्योन्यं संक्रांतकलत्ररेखाः स्युः पुंहस्ते ताव
त्यस्तस्य भार्याः स्त्रीहस्ते तावंतस्तस्याः कांता इत्यर्थः मणिबंधात् कनिष्ठकरस्य करभो बहिरित्यमरः परे तु वीरिते स्मिन्क
रभे स्थिताः संमातृरेखा वर्गस्यापत्यरीत्या रेखा ज्ञेयाः संमातृरपत्यानि संमातरः सोदराः मातृहस्ते खा संभवः पूर्वा या रे
खाः ताः ऊर्ध्वयायाः पुत्राः कन्याश्च ललिता स्तेषामायुश्च तद्दस्मिन्जीवितरेखायामग्रथस्थिते करभे भ्रातरो भगिन्य
स्तेषामायुश्च लक्षणीयमिति भावः ॥ २२ ॥ अनामिकेति या रेखानामिकामूलस्य विभूषणमनामिकामूले ऊर्ध्वस्थिते
त्यर्थः नियतं पुंसकत्वात् स्त्रीविशेषणत्वेपि भूषणस्य क्लीवत्वं सा पुण्यरेखा विद्यमानाच्छेदभेदहीना तस्य पुण्यस्या

कनिष्ठिकाजीवितरेखयोः स्यान्मध्ये मिथः संक्रांतकलत्ररेखा अपत्यरीत्या करभे परे स्मिन्भवंति संमातृरेखा वर्गेरे
खाः ॥ २२ ॥ अनामिकामूलविभूषणं या पुण्यस्य रेखा न तद्वाप्तिहेतुः निःसीमसीमंतितपंचशाखाक स्योर्ध्वरेखा न
करोति राज्यं ॥ २३ ॥ अरुक्तगंभीरमनोहराभी रेखाभिरंतर्मधुपिंगलाभिः नचातिवक्राभिरखामवामेष्वंगे पुंस्त्री
फलयोः स्मृते ॥ २४ ॥
वाप्तिहेतुः ऊर्ध्वरेखा स्यात्तत्पुंस्त्व निर्गतः सीमावधिर्यस्यासो निःसीमः सीमंतो जातो स्मिन्न सो सीमंति
तः पंचशाखा यस्या सो पंचशाखः करः निःसीमं पूर्णं सीमंतितो द्विधा कृतः पंचशाखः पाणिर्यया सा ऊर्ध्वरेखा कस्य राज्यं
न करोति अपितु सर्वस्यापीति पंचशाखः शयः पाणिरित्यमरः यद्योर्ध्वरेखया द्विधा कृतमिव पाणितलं भवति सा वश्यं
राज्यप्रदा भवतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ अथ सर्वासां रेखाणां साधारणं गुणमाह अरूक्तेति विपरीताख्यानकी अरूक्ताः स्निग्धा गं
भीरा निम्ना मनोहराः सुंदरा अंतरे मध्ये मधुवत्पिंगलवर्णाभिर्न चातिवक्राभिरनतिसंकीर्णाभिस्ताभिरेखाभिः पुंस्त्रीप

अथेंद्राणीपूजनादिफलमाह युवतिभिः सुवासिनीभिः सहिता युवतिः कन्या उक्तविधिवत् सुभगा मध्येंद्रपत्नीं चतुष्कार
मंडलस्थलक्षणावयवामित्यादिना शौनकायुक्तविधिना पुलोमजायाः इंद्राण्याः पूजनं समाचरेत् मातरो हि विघ्नादे १
र्योमानुष्यश्च तत्र दैव्यो गौर्यादयः ब्राह्मी माहेश्वरीत्यादयश्च मानुष्यो मातृमातामह्यादयश्च तत्र विंशतिमतोक्तासा
मापत्तः पूजादिकं कुलाचारवशात् अथ याः शांतयः कुलदेवताराधनादयः ता अविघ्नं निर्विघ्नमातन्वता अनुष्ठिता अशु
भं घ्नंतीत्यतः शचीमातृका कुलदेवता पूजादिकमवश्यमनुष्ठेयमिति भावः १२ इति श्रीविवाहवृंदावनटीकायां

कन्यकोक्तविधिवत्पुलोमजापूजनं युवतिभिः समाचरेत् घ्नंति चाशुभमविघ्नमातन्वतामातृयज्ञकुलकर्म
शांतयः १२ इति श्रीविवाहवृंदावने मिश्रकाध्यायः समाप्तः॥१४ कर्मायसूनुसहजस्मरगो मृगांकः स्त्रीपुंस
संगमयिता यदि जीवदृष्टः स्वर्क्षाणि शुक्रशशिदृष्टयुतानि कन्यालब्ध्यै वधूगृहदृकाणनवांशका वा १

मिश्रकाध्यायः समाप्तः ॥१४॥ अथ वधूवरप्रश्नाध्यायः तत्रादौ वधूप्रश्नमाह वरेतः अस्मात् कमस्याः कन्याया लाभो भवि
ष्यति न वेत्यस्मिन्प्रश्ने कृते तस्मिन्काले यल्लग्नं तस्माद्यदि कर्मायसूनुसहजस्मरगः १०।११।५।३।७ गतो मृगांकश्चंद्रो
जीवेन गुरुणा दृष्टः तदा स्त्रीपुंसः संगमयिता स्यात् स्त्रीपुंसाविन्दु चतुरादित्वात् साधुः तयोः संगमं समागमं करोतीति कन्या
लाभदः इत्यर्थः अथ योगः कन्या या वरलाभप्रश्ने विशेषात् योगांतरमाह स्वर्क्षाणीति शुक्रशशिभ्यां दृष्टानि युतानि
वा स्वर्क्षाणि लग्नगतानि स्वराशयश्चंद्रशुक्रराशयः ४।२।७।२ कन्यालब्ध्यै कन्यालाभाय भवंति ॥ ॥ ५०

मथोपश्रुतिशकुनमाह आरोपेति शार्ङ्गः अक्ततैलं दुलैः पूरिते अस्यादिपात्रे संमार्जन्यावावेष्टिते आज्यादिते गणेशप्रतिमामा
रोप्य शलिष्मसकन्याः एकया कुमार्या सहिता स्त्रियो युवतयः स्ववासिन्यः निशि रात्रौ रजकमयकारादिगृहे तत्समीपे शनैर्नि।
गीताः गंधपुष्पादिभिरभ्यर्चितं गणपतिं करेकृत्वा तस्मिन्गृहे स्थितानां मनुजानां यां वाचं शृणुयुः तस्या वाक्यस्यार्थो भिप्राय।
स्तेन सदृशी सिद्धिः स्थितितकार्यसिद्धिर्ज्ञेया अत्राधिवासनमंत्रादिकं विधानमालायुक्तं ज्ञेयं २९ तत्र कन्यावरणानुत्तमाणि
कुलयमानतिक्रममाणां चाह श्रुतीति अ· पूर्वा ३ ध· कृ· ऽनु· उत्तराषाढा· स्वा· एषु नक्षत्रेषु कुमार्या वरणं स्यात् यदा यो हृदु।
नमाः स्वकुलोक्तं सकुलपरंपरागतं आचरेयुस्तच्चेत् तस्मापि नावमन्येत तत्स्या वक्तामनसापि न कार्या किं पुनः साक्षात् न
आरोप्यालक्तपूरिते गणपतिं अस्यादिपात्रे शनैः संमार्जन्यावावेष्टिते युवतयस्त्रियः सकन्या निशि निर्याता रजकादि
वेश्मस्त करेकृत्वातमभ्यर्चितं यां वाचं शृणुयुस्तदर्थसदृशी सिद्धिः किलोपश्रुतेः २९ श्रुतित्रिपूर्वावसवह्निमित्र।
विष्वानिलैत्वैवरणं कुमार्याः तच्चावमन्येत न चेत् तस्मापि सदाचरेयुः स्वकुलोक्तमार्याः ३· वेदिकां विरचयेत्तथाय
प्यास्यादियं प्रविशतः प्रदक्षिणोत्सर्जनाश्रयपवोन्निवर्णकाः षष्ठसवत्रिदिवसेषु नाग्रतः ३१ ॥ न्याय्यागमविरुद्धानका
र्यो देशाचाराः कुलाचारापेत विप्रविरोधिनः इतिस्मरणात् ३· अथ वेदिकानिर्माणं स्तंभस्थापनं चकालमाह वेदिका।
मिति कृथो हता वेदिकां तथा रचयेत्तथा कथं यथेयं वेदिका गृहं प्रविशतः पुंसो दक्षिणभागे भवति तस्या लक्षणं भूष।
णादिकं नारदादिभिरुक्तं ज्ञेयं तन्नाम्नायो मंडपः प्रवोक्तिरंकुरार्पणं तत्प्रकारः शौनकस्मृत्यादिषूक्तः वर्णकाः लोकप्रसिद्धा।
अत्र पवित्रोषाः महावर्णकारंगावल्यादयः एतदुपलक्षणेन दलनकंडनवारकादिगृह्यते एतान्यग्रतः पूर्वलग्नदिन।
मारभ्यषष्ठसवत्रिषु ६।५।३ दिवसेषु नस्युः पश्चादपि तदुक्तासनादिज्ञेयं केचित्तु नवमदिने शुभमाहुः देशाचारतोत्र व्यवस्था

जं॰ चू॰ टी॰

५१

तेषांचपदिंगितंचेष्टितंतहृष्पूर्वरस्यतथैवभवति ३ इत्यद्वयंनिश्चये तिष्यपुनर्वसोर्नेतत्रहंहंहंइत्यत्रेतरेतरयोगाहंहेपिएक
वत्तापकात् हर्वोपिहंद्वोविभावयैकवत्स्यात् अतोवधूवरस्यैत्यकत्वं ३ अथवधूवरप्रसकालेशुभाशुभयोगमाह प्र
मलग्नाच्चंद्रेषष्टेष्टमे ६।८ सतिप्रथमेकोयोगः तत्रचेंदुमूर्त्तौलग्नगेआवनेयेऽवनीपुत्रेकुजेमदनस्थेसप्तमगेस
ति प्रथमपरोयोगः तत्वस्तयोर्लग्नसप्तमयोःपापयुक्तयोःसतोः अथतृतीयोयोगः एषुयोगेषुक्रमाहुत्तमहीमुनि
संमितेवर्षेवरस्यनाशः प्रथमेयोगेष्टमेद्वितीये एकस्मिंस्तृतीयेसप्तमेवर्षेवरनाशइत्यर्थः ४ यामित्रगोसप्तमस्थोवे
वस्तोदयादस्तंगतोविधिघ्रणस्तिस्थेमूर्त्तौचतत्रमदनस्थेशिचावनेये तत्वस्तयोरशुभसंगतयोर्नरस्यनाशःक्र
माहृत्तमहीमुनिसंमितेवर्षे ४ यामित्रगोविधुसितौविधवाममस्याश्रीसौरिःकुजोस्तरमहेज्यवुधोधनाढ्यां दी
र्घां [illegible]पुत्रवधुषितत्रसवांत्रस्तौस्त्रीजातकोक्तमखिलंखलुचिंत्यमस्मिन् ५ ॥
इत्युक्तौवरंविधवांकुरुतः शनिर्भौमश्च ७ इत्याचार्यः शौनकीयेतुशनिर्मृतप्रजांभौमोमरणयुक्तामितितथापिदुष्टमेव
फलं अस्तगाणांमहेज्यः पूज्योभृगुर्बुधः प्रसिद्धः तौसप्तमगौधनाढ्यांकुरुतः एतावेववधूंखिलागे स्थितौदीर्घायुषंकु
रुतः तावेवप्रस्तौपंचमेस्थितौस्त्रप्रसवांत्रसंततिंकुरुतः कुत्रचित्स्तरमहेज्येतिपाठस्तदसत् आहयतः शौनकः य
दिष्ठकलग्नस्थौभृगुसोम्यौदीर्घजीविनींकुरुतः पंचमसंस्थौपुत्रान्यामित्रगतौधनंविपुलं अस्मिन्वधूवरप्रसकाले
स्त्रीजातकोक्तमखिलंशुभाशुभंचिंत्यं ५ एवंकन्यावरोपलब्धिमुक्त्वातल्लाभेसतिदलनकंडनादिविवाहकृत्येषुशुभाशुभ

॥ मुहूर्त्त श्रि ५१

वधूगृहे इति वधूसंज्ञाः समराशयो वृषकर्कादयस्तेषां गृहाणि हृक्काणनवांशावालग्नगताः शुक्रशशिदृष्टयुताः कन्यालब्धिर्भवं
॥१॥ ति योगांतरमाह युग्मर्क्षे गौ समराशिस्थितौ शशिसितौ हि पदस्थाः सार्वेगानां शश्च मचकन्यांश एवं तत्र स्थितौ न तु लग्नमीक्ष
माणौ पश्यंतौ तदा तौ नरराशि मिथुनौ स्तः तस्याः कन्यायाः प्राप्तिः प्राप्तिलाभः मिथुनौ सचक्रौ अत्र बलिना इति प्रोनक्रीये
विशेषो लियोगांतरमाह नारीति उदितमुदयंशं प्राप्तं लग्नं गमित्यर्थः उदितं नारीनवांशं स्त्रीनवांशं वृषकर्कादिकं शशिसिता
वीक्षमाणौ तदा मिथुनाविय तनुवृत्तिः योगांतरमाह खचरा इति परे पि शुक्रशशिनौ व्यतिरिक्ता अपि खचराः स्त्रैणा दृग्गाः सम
राशिस्थिताः स्त्रीणामि मानि स्त्रैणानि स्त्रीपुंसाभ्यां नत्र सजातिनि न विलसंतः स्निग्धाः उज्वलाः प्रकाशमानाः वीर्यभाजः
सबला उदितनारीनवांशमीक्षमाणाः कन्याप्राप्ति सचकाः स्त्रवृत्तिः २ अथ कन्यायावरोपलब्धिप्रश्नमाह एवमनेन सु।
युग्मर्क्षेगौ शशिसितौ हिपदंगानांशे स्पातां तदा मिथुनौ तनुमीक्षमाणौ नारीनवांशमुदितं खचराः परेपि स्त्रैणार्द्र
गाविलसद् ज्वलवीर्यभाजः २ एवं नरा नरहृक्काणनवांशदृग्भिः पुंस्खचरै रूपनमंति नितंविनीनां यल्लिंगिबालकप।
युग्मभे तौ गितं स्मात् लग्नतोतद तथैव वचवक्ष्म ३॥ तां गिषु क्रशशिनोत्पादिना विधिना नराः पुरुषाः नितंविनीनां स्त्रीणा
मुपनमंति समागच्छंति लब्धा भवंतीति यावत् कैः नरहृक्काणनवांशदृग्भिः पुंस्खचरैर्नरा विषमराशयो मेषमिथुनादयस्तेष
हृक्काणनवांशा अन्नरदे काणा नरनवांशा इति नामपुंपतितेन नरहृक्काणनवांशदृशस्तैः पुंखचराः पुरुषगृहाः रविभौमगुरवः ०
तद्क्रमभवति स्त्रीग्रहो किल शशिसितौ यत्र तावुक्तौ तत्र पुंग्रहाः ग्राह्याः यत्र स्त्रीहृक्काणास्तत्र नरहृक्काणाः यत्र स्त्रीनवांशस्तत्र नरान।
वांशः यत्र स्त्रीराशिस्तत्र नरराशिरिति एवमनेन विधिनोक्तयोगैरेव कन्यायावरोपलब्धिर्ज्ञेया अथ निमित्तानि यल्लिंगीति
प्रस्वस्वत्वा गोकाले लिंगिनः कापालिका प्रसिद्धाः पणव शल्का गह्वरवादयः प्रभृतिग्रहणो नो मन भिक्षुकादीनां ग्रहणं।

अथ वंशावर्णनपूर्वकं ग्रंथावतारमाह अभूदिति भरद्वाजनाम्नो महर्षेर्वंशो विख्यावतंसे वेद्ये जनार्दनो नामाभूत् कीदृक् श्रुती
नां वेदानां तत्वं याथार्थ्यं वेत्तीति तथा गौदीच्यास्तु ज्ञातयो गुर्जरास्तेषां चारित्रमाचारस्तस्य पंथा मार्गस्तं प्रवर्त्तयतीति त
था अनेन स्वयमौदीच्य इति सूचितं याज्ञिकेषु चक्रवर्त्ती श्रेष्ठ इत्यर्थः १ अस्तीति तस्य जनार्दनस्य सूनुः श्रियादित्य इत्य
स्तिस्मासीत् स एव मन्वर्थनामेत्याह कश्च श्रियादित्यः प्राह द्वितीय आदित्य इव तस्य श्रियादित्यस्यात्मजः उदीर्यते गणग इत्या
सीत् उदीर्यते इत्युदीर्यते नाम तस्मिन् गणग नामेत्यर्थः कीदृक् त्रिस्कंधा होरागणितसंहिताख्यास्तेषां पारंगता अभिज्ञ
तमास्तेषां रंगो गृहम् मौमल इव मलः मल्लो वाङ्गुष्ठकपालः त्रिस्कंधज्योतिःशास्त्रविदां परमभवदित्यर्थः २ श्रीके

आसीद्भरद्वाजमहर्षिवंशे विख्यावतंसे श्रुतितत्त्ववेदी गौदीच्यचारित्रपथप्रवर्त्ती जनार्दनो याज्ञिकचक्रवर्त्ती १
अस्ति श्रियादित्य इति स्म तस्य सूनुः श्रियादित्य इव द्वितीयः त्रिस्कंधपारंगमरंगमलस्तस्यात्मजो गणग इत्युदीर्ये
श्रीकेशवः सूक्तविरध्ययनाध्वनीनव्यूहान्वितर्पयितुमर्थपयःप्रवाहैः दैवज्ञगणगसुतः सुतपः श्रयेस्मि
न्वृंदावने मुनिगवीनिवहं दुदोह ३ ॥

तवइति अस्य दैवज्ञगणगस्य सुतः श्रीकेशवः सूक्तविरस्मिन् वृंदावने सुतपः श्रये मुनिगवीनिवहं दुदोह मुनीनां गाव
इव मुनिगव्यः उपमितं व्याघ्रेति तत्पुरुषः गोरतद्धितालुकीति टच् टित्वान्ङीप् तासां निवहः समूहस्तं दुदोह दुग्धवान्
किमर्थं अध्ययनस्याध्वानेन गच्छंतीति तथा तेषां व्यूहान् समूहान् अर्थः पयः एव तस्य प्रवाहैस्तर्पयितुं सुष्टु तपो येषां ते सुतपस
स्तैः श्रीयते सेव्यते तत् तथा अत्रायं श्लेषः सुतपः सेव्ये वने अध्वगमनखिन्नान्पयःप्रवाहैस्तर्पयितुं गावो दुह्यंते तन्न दृष्टं सुत
पः सेव्यमानेस्मिन् वृंदावन नाम्नि ग्रंथे नव्यग्रंथाध्ययनखिन्नशिष्यानर्थप्रवाहैस्तर्पयितुं मुनिवाचो मया सारं दुग्धा इति ३ ५२

इतः दलनकंडनादिषु सर्वकर्मसु भतिथिवारफलानि नक्षत्रादिफलानि परैरन्यैः पदेपदे विरचितानि पदेपदे इति लौकिकाणि।
प्रायेणोक्तं अल्पक्लृप्त्येव पृथक्पृथक् फलानि विशेषाभावेप्युक्तानीत्यर्थः इति हेतोः परैः सविस्तरमुक्तत्वात् इह उपयोगाभावाच्चास्मा
भिर्नो विरचितानि केचित्प्रसरोसामाभावेपि भूतमात्रेपि लिटमिच्छंति तथा च मुग्धबोधे भवंति भूतभव्येषु क्वादयस्तु यति
शादिति अत एव वराहादिप्रयोगः होरां वराहमिहिरो रुचिरां चकारेति उदयनस्यापि आतेनिरे च किरणावलिकामुदयन
इति समतेसंतिप्यतउपक्रमे कालशुद्धिमाह य इति हि यतस्तेषां दलनकंडनादीनामुपक्रम आरंभो यः स विवाहभे वि
वाहनक्षत्र एव शुभे व्यतीपातविष्ट्यादिदोषहीने षष्ठ्याष्टमी वर्जिते दिने शुभः तथाह श्रीपतिः विवाहकृत्यं निखिलविवा

भतिथिवारफलानि पदे पदे विरचितानि परैरिति नो विरे सकलकर्मसु यस्तु उपक्रमः स इह विवाहभ एव शुभे दिने ६
प्रायो विवाहपटलं तटलंबमानं संबोधमेनमसहते नयचालनानि वृंदावने परमतातपपीड्यमानवृंदावने तु रमता।
हभे विलोकयेन्नात्र बलं हि मधुतेरिति ६ अथ निजकृतस्यास्य विवाहपटलस्य पूर्वेभ्यो वैशि ॥ मिह सन्मतिश्रीः १ ॥

इति विरप्रश्नाध्यायः १५ [right-margin note in a different hand]

ष्ट्यमाह प्राय इति प्रायो बाहुल्येन विवाहपटलं विवाहफलसमूहः नयेन तर्केण चालनानि न सहते आगमसिद्धत्वादिति भावः
अत्र विशेषणद्वारा दृष्टांतः तटेति नदीतटे प्रलंबमानस्तृणसंबोधयथा न चालनं सहते चालिते त्वधः पतनमेव तद्वद्विवाहप
टलमपीति भावः अतश्च हमयोक्तं वृंदावने सन्मतिर्बुद्धिस्तस्याः श्रीः संपत्तु रमतां सुखेन क्रीडतां अत्र हेतुः परमतरूपेण।
तपेन पीड्यमानानां जनानां वृंदमवति प्रीणयतीति तथाभूतं भावः यथा कश्चनातपेन पीड्यमानो वने गत्वा रमते तथात्र सम
तिः परमततापनिवृत्तये त्र रमतामिति अत्रांते श्रीप्रयोगः समाप्त्यलंकारो यथा त्र ग्रंथारंभे इति श्री विवाहवृंदावनटीकायां वरप्र
श्नाध्यायः १५ ॥ ॥

छा॰पु॰ रिउलहानाघतोतन्कालमरणुहोइ अथफाल्गुणे जोछायाउपरचंडमर्त्यपूर्वकौंजानादिसैतोमास २ मे
२ मेउत्तरकौंजानादिसैतौंहिंदतरकणएकमणकाहोइ जोपछीमकौंजानादिसैतौमहाअलौकालहोइ मे
सन्नामैदिसैतौ ३ दिनमैपानसाहमैरे इतिछायापुरुषविचारः ॥ ॥ शुभम् ॥

A. no. 31

अतिलौकिकाभि।
रदिसैतोएकप्रहरमैमरनुहोइ जोहाथमैपनुषदिसैअईनीलअईस्वेततोआयोसमोहोइ मो[illegible]भावाखासा
[illegible]इयस्त्रयस्ति
रीछींठपाणीकीपडतीदिसैतोसंवतश्रेष्टहोय जोअग्निकीछींटपडतीदिसैतोमहाकालहोइ [illegible]इयना
लावतीदिसैतोसीहसोभेराहोइ आश्विनमासे जोनीलवरणदिसैतो ५ मासिमरनुहोइ जोथा[illegible]केवि।
तोउछींदीपाछेदेषियेकेविभीनदिसैतोतिसरेदिनपिंडपडै दिसैतोतिसरेदिनकष्टहोइजीवे जोतन[illegible]ज्ञा
तोकोइतेजवंततपस्वीमिले कार्तिके जोपछीमकोमुखकियेदिसैतोमुखकेआगसकहलहोइमे
षैमैमरनुहोय जोछायाउपरिचंद्रमाफिरतादिसैतोगीगनकोचटतादिसैतोमेघनामे जोसूर्यउडता स्वरप्रश्नाध्याय: १५
तौमास १ षैयहोइ जोछायाउपरिनक्षत्राकाचक्रचलताहोइतोछत्रभंगहोइ मार्गशीर्षे जे[illegible]रिसवं:
नदिसैतोसर्पसोभेराहोइ जोछायाउपरिसून्यचक्रचलतादिसैतोवर्ष २ कालपडै जोछा[illegible]विधि
काछींटापडतादिसैतोमास ५ मैमरनुहोइ अथपौषे जोछायाउपरवादलहोइपाणीवरसताआकाशमें।
सैतोपृथ्वीकोडर्भितहोइ जोछायाउपरअग्निवलतीदिसैतोअग्निप्रज्वलहोइ जोछायाउपरपोन[illegible]
वनप्रलयहोइ अथमाघे. जोछायापरविज्ञलीदिसैतोमरणहोइ जोछायाउपरधूलउडतादि[illegible]णावरष